

Magdalena Marosz

*Archiwum Narodowe w Krakowie,
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
<https://orcid.org/0000-0002-2366-3988>*

ROK 1920 W ZAPISKACH KRONIKARSKICH KLASZTORÓW KARMELITÓW BOSYCH W LUBLINIE I BERDYCZOWIE

Początki zakonu karmelitów sięgają ruchu odnowy chrześcijaństwa z przełomu XII i XIII w.¹ i wiążą się z górą Karmel w Palestynie, uważaną za świętą i związaną z osobą proroka św. Eliasza. W początkach XIII w. św. Albert, łaciński patriarcha Jerozolimy, opracował regułę, zgodnie z którą w życiu pustelników miały dominować modlitwa, ubóstwo i utrzymywanie się z pracy własnych rąk. Z czasem ważne w życiu zakonników stało się także powołanie do szereżenia czci Najświętszej Maryi Panny. W 1226 r. papież Honoriusz III zezwolił karmelitom na życie według reguły św. Alberta, a trzy lata później regułę tę potwierdził papież Grzegorz IX. W tym czasie pojawia się nazwa zakonu karmelitów: „Eremitae Sanctae Mariae de Monte Carmelo”. Po upadku państwa jerozolimskiego karmelici przybyli do Europy. W 1247 r. papież Innocenty IV ogłosił zmodyfikowany tekst reguły dostosowując ją do warunków życia w Europie. Dawała ona możliwość zakładania klasztorów w miastach i prowadzenia aktywniejszej działalności religijnej. Dzięki temu od 2. połowy XIII w. nastąpił szybki rozwój zakonu. Sobór lyoński II w 1274 r. zaliczył karmelitów do zakonów żebraczych.

Do Polski karmelici zostali sprowadzeni z Pragi w 1397 r. przez królową Jadwigę i Władysława Jagiełłę. Przybyli wówczas do Krakowa. W 1432 r. papież Eugeniusz IV zatwierdził złagodzoną regułę zakonu, jednak już pod koniec

¹ Dzieje zakonów karmelitańskich, w tym karmelitów w Polsce, podaję na podstawie: C. Gil, *Historia Karmelu Terezańskiego*, Kraków 2012; tenże, *Historia Zakonu Karmelitów Bosych*, Kraków 1997; tenże, *Karmelici bosy [w:] Encyklopedia Katolicka*, t. 7, Lublin 2000, kol. 814–819; C. Gil (red.), *Karmelici bosy w Polsce 1605–2005. Księga jubileuszowa*, Kraków 2005; P. F. Neuman, *Materiały do słownika karmelitów bosych na historycznych ziemiach Rzeczypospolitej*, z. 1, Poznań 2005; A. Ruszała (red.), *Cztery wieki karmelitów bosych w Polsce 1605–2005*, Kraków 2005; B. J. Wanat, *Katalog Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych p.w. Ducha Świętego w Czernej*, t. 1, Kraków 1998; tenże, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975*, Kraków 1979.

XV w. podejmowane były próby odnowy życia zakonnego i przywrócenia dawnej reguły. Skuteczna okazała się jedynie przeprowadzona w Hiszpanii reforma św. Teresy od Jezusa (1515–1582) i św. Jana od Krzyża (1542–1591). Doprowadziła ona do powstania oddzielnego zakonu o surowszych zasadach nawiązujących do pierwotnej reguły karmelikańskiej. 3 III 1581 r. ukonstytuowała się pierwsza prowincja karmelitów, tak zwanych bosych, która podległa bezpośrednio generalowi. Na mocy brewe papieża Sykstusa V z 10 VII 1587 r. erygowana została samodzielna kongregacja klasztorów karmelitów bosych z własnym wikariuszem generalnym. W 1593 r. papież Klemens VIII wydał dekret nadający karmelitom bosym autonomię. Od tego czasu zakon karmelitów dzieli się na karmelitów trzewiczkowych (*Carmelitae Calceati*), którzy pozostali przy tzw. dawnej obserwie oraz zgromadzenie karmelitów bosych (*Carmelitae Discalceati*).

Karmelici bosy przybyli do Polski w 1605 r. i osiedli w Krakowie, budując kościół i klasztor pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Dość szybko zaczęły się pojawiać na ziemiach polskich ich kolejne klasztory. Do 2. połowy XVIII w. ufundowane zostały klasztory w Lublinie, Lwowie, kolejny w Krakowie (p.w. św. Michała i św. Józefa), Poznaniu, Przemyślu, Wiśniczu, Wilnie (p.w. św. Teresy), Czernej, Berdyczowie, Kamieńcu Podolskim, Warszawie, Głębokiem, Wiśniowcu, Grodnie, Zagórze, Kownie, Antoleptach, Pińsku, Zakrzewie, Miadziole Starym, Milatynie, Wilnie za Wilią, Kupinie, Narodyczach, Poszumieniu i Gudohajach. 14 V 1617 r. powstała prowincja polska karmelitów bosych p.w. Ducha Świętego. Jej rozwój spowodował, że w 1731 r., decyzją Kapituły Generalnej w Rzymie, została ona podzielona na dwie części — prowincję polską i wikariat litewski, który w 1734 r. został przekształcony w prowincję litewską pod wezwaniem św. Kazimierza.

Pierwsze kasaty dotknęły klasztory karmelitów bosych już po I rozbiorze. W zaborze austriackim najpierw wprowadzono restrykcyjne ustawodawstwo kościelne, a następnie — na mocy dekretów cesarza Józefa II — skasowano klasztory w Wiśniczu (1783), Przemyślu i Lwowie (1784) oraz w Milatynie (1788). Część zakonników odeszła do pracy w parafiach, inni zaś osiedli w klasztorze w Zagórze, który skasowano w 1831 r. W 1787 r. zlikwidowano pierwszy powstały na ziemiach polskich klasztor karmelitów bosych — pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP w Krakowie, którego budynki decyzją prymasa Michała Poniatowskiego zostały przekazane na szpital miejski. W 1797 r. władze austriackie odebrały z przeznaczeniem na więzienie drugi krakowski klasztor, pod wezwaniem św. Michała i św. Józefa. Na mocy decyzji króla pruskiego Fryderyka Wilhelma z 5 VII 1801 r. skasowany został klasztor w Poznaniu.

Po III rozbiorze polska prowincja karmelitów bosych rozpadła się na prowincję polską i wołyńską (ruską), utworzoną z klasztorów znajdujących się pod zaborem rosyjskim. Obie nosiły wezwanie Ducha Świętego. W 1832 r. nastąpiła masowa likwidacja klasztorów w cesarstwie rosyjskim. Skasowano klasztory karmelitów bosych w Antoleptach, Wilnie (za Wilią), Pińsku, Miadziole Starym, Gudohajach, Poszumieniu, Wiśniowcu, Kulpinie i Narodyczach. Przestała istnieć prowincja wołyńska, a jej ostatnie pozostałe klasztory (w Kamieńcu Podolskim i Berdyczowie) włączono do prowincji litewskiej. Ta z kolei została zniesiona ukazem carskim w 1844 r. W tym samym roku przestał istnieć klasztor karmelitów bosych w Wilnie (Ostrobramski), w 1845 r. klasztory w Grodnie i Kownie, a w 1862 r. klasztor w Głębokiem. Ostatnie klasztory w prowincji polskiej (w Warszawie, Lublinie

i Zakrzewie) uległy kasacji w 1864 r. (za wyjątkiem klasztoru w Czernej). Tym samym zlikwidowana została prowincja polska karmelitów bosych. Jako ostatnie — w 1866 r. — likwidacji uległy klasztory w Berdyczowie i Kamieńcu Podolskim. Przetrwał jedynie klasztor w Czernej, który znajdował się na terenie Wolnego Miasta Krakowa, a potem w zaborze austriackim. Decyzją władz zakonu w 1875 r. przyłączono go do semiprowincji austriackiej karmelitów bosych. W 1882 r. przeorem klasztoru został późniejszy święty Rafał Kalinowski (1835–1907) stając się symbolem odnowy duchowości karmelitańskiej na ziemiach polskich. Przyczynił się także do odnowienia prowincji polskiej — erygowanej już po jego śmierci — w 1911 r., początkowo jako semiprowincja, w 1920 r. przekształconej w prowincję. W 1993 r. prowincja podzielona została na krakowską i warszawską.

Kroniki klasztorów karmelitów bosych

Przed 1918 r. na ziemiach polskich istniały klasztory karmelitów bosych w Czernej, Krakowie² i w Wadowicach³. W 1918 r. odzyskano klasztory w Lublinie i Berdyczowie. W każdym z domów zakonnych prowadzono kronikę, w której spisywano przede wszystkim sprawy ważne dla danego klasztoru i całego zakonu, a także wypadki mające ścisły związek z wydarzeniami politycznymi czy militarnymi. Wyjątkiem był klasztor w Berdyczowie, gdzie burzliwy okres lat 1918–1920 i późniejsza szybka utrata klasztoru nie sprzyjały pracom kronikarskim.

Fragmenty kronik klasztorów w Czernej, Krakowie i Wadowicach, obejmujące okres 1918–1920 zostały już złożone do druku⁴, dlatego poniżej prezentujemy jedynie fragmenty kroniki klasztoru lubelskiego oraz zapisy kronikarskie odnoszące się do klasztoru w Berdyczowie, w którym kronika nie była prowadzona.

Przygotowując edycję tekstów zmodernizowano ich pisownię zgodnie z zaleceniami instrukcji wydawniczej⁵, z zachowaniem charakterystycznej składni i stylistyki wypowiedzi. Rozwiązano skróty oraz skróty charakterystyczne dla pisowni autora (np. „kła” — kościoła, „klu” — klasztoru, „gnła” — generała itp.). Zapisano bez zaznaczania skrócenia pojedyncze, skracane słowa (np. pol., wojsk., Berdycz.), jednak tam, gdzie forma mogła być wątpliwa, wówczas zaznaczano rozwiązanie skrócenia. Wszystkie podkreślenia w publikowanym tekście pochodzą ze źródła.

Klasztor karmelitów bosych w Berdyczowie

Klasztor Niepokalanego poczęcia NMP w Berdyczowie ufundował Jan Tyszkiewicz, jako wotum dziękczynne za wybawienie z niewoli tatarskiej. W 1642 r. w klasztorze zamieszkali pierwsi karmelici. Burzliwe dzieje regionu oraz spory

² W latach 1907–1911, przy finansowym wsparciu sióstr karmelitanek bosych z klasztoru w Krakowie przy ul. Łobzowskiej, wznowiono fundację przy ul. Rakowickiej 18.

³ Pierwsi zakonnicy przybyli na nową fundację w 1892 r., w latach 1897–1899 wybudowano klasztor i kościół.

⁴ *Niepodległa na kartach zakonnych kronik*, red. J. Marecki, M. Rdzak [w druku].

⁵ I. Ihnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 7. 1962, s. 99–124.

majątkowe ze spadkobiercami fundatora nie tylko doprowadziły do zniszczenia zabudowań klasztornych, ale zmuszały zakonników do kilkakrotnego opuszczenia domu. Na stałe mogli powrócić dopiero w początkach XVIII w. Przystąpili wówczas do odbudowy kościoła i klasztoru według nowych założeń architektonicznych. W tym czasie klasztor berdyczowski był znanym w Polsce centrum życia religijnego, kulturalnego i oświatowego. Przyczynił się do tego zarówno kult cudownego obrazu Matki Boskiej Berdyczowskiej, jak i działające przy klasztorze drukarnia i szkoła. Po II rozbiorze klasztor prowincji polskiej, które znalazły się w zaborze rosyjskim, utworzyły odrębną prowincję ruską, a w klasztorze berdyczowskim ulokowano studia filozoficzne i teologiczne. Klasztor został skasowany przez władze carskie w 1866 r. Zakonnicy ponownie objęli kościół i klasztor dopiero w 1918 r. W latach 1919–1920, na skutek działań wojennych, zakonnicy kilkakrotnie opuszczali klasztor, który na początku lat 20. XX w. skonfiskowały władze sowieckie⁶.

Źródło: Archiwum Krakowskiej Prowincji Zakonu Karmelitów Bosych w Krakowie, Archiwum Klasztoru w Berdyczowie, sygn. AKB 5, Jan Marek h. Gozdawa Giżycki, Karmelici Bosi w Berdyczowie, Kupinie i Kamieńcu Podolskim. [...] krótka wiadomość o rekuperacji berdyczowskiej fundacji 1918 r. przez o. Jana Kantego (Osierdę), k. 175–177 [...], 1. połowa XX w., księga, maszynopis, k. 177 r.

[k. 177] Wyprawa polska na Ukrainę na Kijów 1920 r.

Pod Berdyczowem, gdy stanęli Polacy, z woli Naczelnika dali do 40 strzałów z dział, między nimi dostało się i dwom katolickim kościołom i trzem cerkwiom, a karmelickiej świątyni dostały się dwa strzały, które jednak wiele zaszkodziły, przy tym zabity został jeden człowiek bardzo przychylny klasztorowi i jedna Pani Szwocka⁷, szlachcianka z domu z Gostynia⁸. Po tym wypadku wrócono, że Polacy się nie utrzymają, kto bowiem strzelał w to Sanktuarium nie utrzymał się: jak Prusacy, Niemcy, Hałyczanie, czyli Petlurcy⁹, Denikinowie¹⁰, a nareszcie niefortunnie i nasi, którzy z wielkim rumorem ciągnęli, a bolszewicy złączeni z Ukraińcami galicyjskimi ustąpili, aby od umówionych i zdradą zjednanych Żydów wrócić i rzeź Polakom urządziwszy pogromić armię.

Na Opiekę S.O.N.¹¹ w trzecią niedzielę po Wielkiej Nocy 25 IV 1920 r. ciągnęły wojska polskie na Berdyczów. Tak koło Żyda jednego znaleziono nie bardzo

⁶ B. J. Wanat, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce*, s. 377–402.

⁷ Na obecnym etapie badań nie udało się ustalić bliższych danych.

⁸ Gostyń — miasto powiatowe w województwie wielkopolskim, położone około 60 km na południe od Poznania.

⁹ Symon Petlura (1879–1926), polityk ukraiński, pisarz, dziennikarz, publicysta, prezydent Ukraińskiej Republiki Ludowej w latach 1919–1926 (od 1921 r. na uchodźstwie), naczelny dowódca wojsk URL; zob. S. Petlura, *Naczelny Ataman. Wybór pism*, red. M. Popowycz, Wrocław 2012; J. J. Bruski, *Petlurowcy*, Kraków 2004.

¹⁰ Anton Denikin (1872–1947), generał armii rosyjskiej, jeden z dowódców antykomunistycznej „białej” armii rosyjskiej. W listopadzie 1917 r. współorganizował Armię Ochotniczą, a od marca 1918 r. był jej wodzem naczelnym. M. Grey, *Mon père le général Denikine*, Paris 1985.

¹¹ S.O.N. — Święto Ojca Naszego, czyli Opieki św. Józefa znane w liturgii sprzed reformy wprowadzonej przez II Sobór Watykański.

dobrze ukryty karabin maszynowy, dla wybawienia tegoż Żyda przybyła cała gromada rzeczników, by go uwolnić, zapytano też i o zdanie o. Bronisława¹² i Żyda wypuszczono, lubo i Polacy nie dowierzali, bo też w ich magazynach ogromne zasoby broni i amunicji były, by tym potraktować Polaków w razie niefortunnego zagnania się w dal i pola zadnieprzańskie. W poniedziałek bombard[owano] Berdyczów 26 IV.

Po zajęciu Berdyczowa Pan Naczelnik Piłsudski¹³ był przyjmowany w klasztorze berdyczowskim. Wypytywał o figury na Wielkim Ołtarzu i po czym na przykład można poznać figurę zakonu naszego? Potem wrócił autem do Żytomierza¹⁴ po kolacji.

Sztab został w klasztorze dwa tygodnie, po czym przeniósł się na wygody do miasta.

Dnia 3 V 1920 była manifestacja wojskowo-narodowa. Cały klasztor w zieleni wojsko ubrało i nabożeństwo było w kościele naszym i rewia wojskowa i defilada, ludzie ze wzruszenia płakali i księża. Mowy, co zahypnotyzowało [s] ludność katolicką, iż nie myśleli o możliwie nieszczęśliwym końcu.

Klasztor karmelitów bosych w Lublinie

Klasztor Matki Boskiej Szkaplerznej w Lublinie został ufundowany w 1610 r. jako drugi na ziemiach polskich. Budowano go w latach 1612–1619. Klasztor przeznaczony został na dom studiów filozoficzno-teologicznych, które prowadzono w nim aż do kasaty. Od 1797 r. mieścił się tu także nowicjat. W latach 1737–1762 klasztor należał do prowincji litewskiej św. Kazimierza, po czym powrócił do prowincji polskiej. Po zniszczeniu klasztoru przez pożar w 1803 r. zakonnicy przenieśli się początkowo do Czernej, a w 1807 r. do — odstąpionego im przez karmelitanki bose — klasztoru św. Józefa (w latach 1810–1841 zakonnicy

¹² O. Bronisław od Trójcy Przenajświętszej, Stefan Kazimierz Jarosiński (1881–1959), karmelita bosi, profesja 1901, święcenia 1907. Podczas I wojny światowej kapelan wojskowy. Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych ojców i braci karmelitów bosych Prowincji Polskiej i Prowincji Krakowskiej pw. Ducha Świętego 1881–1998*, Kraków 1998, s. 146–148.

¹³ Józef Piłsudski (1867–1935), jeden z twórców II Rzeczypospolitej, pierwszy marszałek Polski. Po powrocie z zesłania związał się z PPS, od 1906 r. stał na czele Frakcji Rewolucyjnej PPS, był twórcą Organizacji Bojowej PPS. Na terenie Galicji zorganizował drużyny strzeleckie, zaczątek powstałych w 1914 r. Legionów Polskich, których I Brygadą dowodził. Utworzył konspiracyjną Polską Organizację Wojskową. W czasie I wojny światowej swoją koncepcję odzyskania niepodległości oparł o sojusz z Państwami Centralnymi, ale w 1917 r. zerwał współpracę z Trójprzymierzem i został uwięziony w twierdzy magdeburgskiej. Zwolniony po klęsce Niemiec, przybył do Warszawy i 11 XI 1918 r. przejął od Rady Regencyjnej władzę nad wojskiem polskim. Mianowany tymczasowym Naczelnikiem Państwa z nieograniczoną władzą, a przez Sejm Ustawodawczy w 1919 r. Naczelnikiem z władzą wykonawczą. Po wyborach prezydenckich w 1922 r. odsunął się od polityki, do której powrócił pod hasłem sanacji państwa dokonując zamachu w 1926 r. W polityce wewnętrznej zwolennik silnej władzy prezydenta i ograniczenia uprawnień sejmu, a w stosunkach międzynarodowych zwolennik polityki równowagi sił. Dażył do realizacji federacyjnej idei politycznej „Miedzymorza”. Zob. W. Jędrzejewicz, *Józef Piłsudski 1867–1935. Życiorys*, Warszawa 2002; W. Suleja, *Józef Piłsudski*, Wrocław 2004.

¹⁴ Żytomierz — miasto obwodowe na Ukrainie, siedziba administracyjna obwodu i rejonu żytomierskiego.

przebywali w klasztorze św. Eliasza karmelitów trzewiczkowych). Klasztor został skasowany po powstaniu styczniowym w 1864 r. Kościół i część klasztoru zakon odzyskał we wrześniu 1918 r., resztę dopiero w 1945 r.¹⁵

Źródło: Archiwum Krakowskiej Prowincji Zakonu Karmelitów Bosych w Krakowie, Archiwum Klasztoru w Lublinie, sygn. AKL 13, Kronika klasztoru karmelitów bosych w Lublinie od 1918–1933 r. (o. Jana Kantego Osierdy k[armelity] b[osego]), 1918–1933, księga, rękopis, k. 51v–57v.

[k. 51v] Dwa dni wprzód, t[o] j[est] 11 I [1920] przyjechał do Lublina Naczelnik państwa Józef Piłsudski [s], przyjęcie było uroczyste, wstęp do Katedry był za biletami, wiele duchowieństwa się zeszło, a od nas Ojciec Wikary¹⁶ z Augustynem¹⁷. Wszystkie ulice obstawione wojskiem, jak za czasów imperatorskich. O pierwszej po południu o czworce [konie] jechał Naczelnik, a poprzedał go szwadron kawalerii. Wprowadzony do Katedry pomodlił się trochę, a Ksiądz Biskup¹⁸ przemówił doń zaznaczając obowiązki jego względem wiary i Kościoła i obowiązki wiernych, by słuchano i szanowano i życzył, by jak Chrobry wkroczył zwycięsko do Kijowa. Potem wyprowadziliśmy go przed katedrę, gdzie się z Biskupem serdecznie pożegnał. Wśród okrzyków „niech żyje” wsiadł do powozu i odjechał na Plac Litewski dla przeglądu wojska.

Ojcowie udali się do OO. Kapucynów, skąd mogli widzieć oną rewie bez zwracania na się uwagi i widzieli jak wszelakie sorty wojska zgrabnie i składnie przesuwały się przed tym, co mu wrócono być Chrobrym. Atoli z gmachu głównej komendy na Pałacu Radziwiłłowskim powiewał groźnie szmat socjalistyczno-komunistyczny brudno czerwony, a sam on „Chrobry” poszedł z wizytą pokorną do p. Kunickiego¹⁹, wodza socjalistów z tego okręgu, gdzie zebrawszy się prowodyrowie nalegali nań, by energiczniej działał w ich duchu, a nie

¹⁵ B. J. Wanat, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce*, s. 150–174.

¹⁶ O. Jan Chryzostom od Wniebowzięcia NMP, Mikołaj Lamoś (1858–1928), czeski karmelita bosi, profesja 1889, święcenia 1886 (przed wstąpieniem do zakonu był kapłanem diecezjalnym). Był prowincjałem Prowincji Austro-Węgierskiej Karmelitów Bosych (1900–1903 i 1906–1909), przeorem klasztoru w Wadowicach (1903–1906), wikariuszem prowincjała — przełożonego Semiprowincji Polskiej Karmelitów Bosych (1911–1920) i przeorem klasztoru w Czernej (1918–1920). Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 62–65.

¹⁷ O. Augustyn od Najświętszego Serca Maryi, Franciszek Kozłowski (1894–1972), karmelita bosi, profesja 1910, święcenia 1917. Wybitny kaznodzieja. Podczas I wojny światowej kapłan jednostki wojskowej stacjonującej w Wadowicach. Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 194–197.

¹⁸ Marian Leon Fulman (1864–1945), biskup lubelski (1918–1945), święcenia kapłańskie 1889. Był współtwórcą i pierwszym wielkim kanclerzem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W 1928 r. przeprowadził pierwszy synod diecezji lubelskiej. Aresztowany przez Niemców w ramach tzw. Sonderaktion Lublin, skazany na karę śmierci i przewieziony do obozu koncentracyjnego w Oranienburg-Sachsenhausen (1939–1940), następnie internowany w Nowym Sączu (1940–1945), skąd potajemnie kierował diecezją. Zob. *Biskup lubelski Marian Leon Fulman. Pedagog trudnych lat*, red. E. Walewander, Lublin 2010.

¹⁹ Władysław Kunicki (1872–1941), nauczyciel, działacz samorządowy, polityk PPS, właściciel gimnazjum w Lublinie. W 1918 r. uczestniczył w przygotowaniach do powołania Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej, został komisarzem ludowym miasta Lublina. Zob. S. Michałowski, *Władysław Kunicki (1872–1941). Życie — działalność — poglądy*, Lublin 1990.

patriotycznym, lubo na ogół wypadła rzecz patriotyczna, ale w takim stanie rzeczy wątpliwym, impreza tak ciężarna, jak wyprawa na Ukrainę, której rady nie dał żelazny Niemiec z Austriakiem, trwogą napełniała serca i umysły poważniejsze. Co z tego innego będzie?

[k. 52] Dostęp Polski do Morza 1920.

Dnia 10 II 1920 uroczyście zadzwoniono we wszystkie dzwony na podziękowanie Bogu, za dostęp Polski do morza, i zajęcie portu, lubo tylko rybackiego, w pobliżu Gdańska i jego zatoce [s] zwanego Puck. Którego to dostępu pozbawił ją bezwzględny i rabunkowy władca pruski. W katedrze odprawiono się uroczyste nabożeństwo dziękczynne, z kazaniem i *Te Deum* [...].

[k. 53] 15 III [1920] doszła ojców lubelskich wieść o śmierci o. Kazimierza od Niepokalanego Poczęcia²⁰, wieść początkowo niepewna, w parę dni się potwierdziła, że zmarł dnia 10 XII 1919 w czasie walk bolszewików z Denikinem²¹. Pogrzebał o. Kazimierza o. Bronisław na środku wirydarza w klasztorze berdyczowskim.

27 III [1920] będący w Lublinie gośćmi berdyczowscy konwentualni o. Nepomuk²² i Bertold²³ zamianowani zostali konwentualnymi lubelskimi. Ci ojcowie czekali sposobności powrotu do Ukrainy, ale że bolszewicy stali się po upokorzeniu gen. Denikina panami sytuacji, przeto nadziei poskromienia tych ateistów i rzezi-dzielników, nie było [...].

[k. 53v] Dnia 9 IV [1920] zabrano na III Komisariat milicji płótno, przesłane od nas do Czernej, przez pośrednictwo p. konduktora Grenika²⁴, co było wzbronione ustawą doraźną, by z powiatu do powiatu nic nie przysyłać, przysyłali je ojcowie przez p. Cygańczuka²⁵ konduktora pocztowego na linii Kraków — Dęblin, ale że dostał on inne linie, więc polecił pierwszego. Wiele nieprzyjemności poniósł p. Grenik, ale przeproszony od komisarza, uspokoił się, nie było to bowiem w celu żadnym handlowym [...].

7 V 1920 wojska polskie, biegnące za cofającymi się w chytrym manewrze bolszewikami, zajęły Kijów. Ks. prałat Sznarbachowski²⁶ bawiący w Wiedniu, opowiedział ojcom naszym z Berdyczowa, że gdy Polacy zajmowali Kijów, Niemcy

²⁰ O. Kazimierz od Niepokalanego Poczęcia, Józef Rybka (1854–1919), karmelita bosy, profesja 1880, święcenia 1878. W latach 1912–1918 przeor klasztoru w Wadowicach. Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 46–48.

²¹ Zob. wyżej, przypis 10.

²² Właściwie o. Jan Nepomucen od św. Eliasza, Jan Sowa (1868–1944), karmelita bosy, profesja 1888, święcenia 1893. Wychowawca alumnów karmelitańskich, współpracownik św. Rafała Kalinowskiego w Wadowicach. Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 110–112.

²³ O. Bertold od Najświętszego Serca Jezusa, Jan Kozłowski (1888–1937), karmelita bosy, profesja 1904, święcenia 1911. Podczas I wojny światowej kapelan wojskowy, w latach 1936–1937 przeor klasztoru w Wilnie (Ostrej Bramy). Wykładowca teologii w seminarium karmelitańskim i wybitny kaznodzieja. Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 81–83.

²⁴ Na obecnym etapie badań nie udało się ustalić bliższych danych.

²⁵ Na obecnym etapie badań nie udało się ustalić bliższych danych.

²⁶ Feliks Sznarbachowski (1878–1931), ksiądz rzymskokatolicki, święcenia 1899 r., od 1909 r. kanonik honorowy kapituł katedralnych łuckiej i żytomierskiej, kanonik-dziekan kapituły

bogaci uczynili milionowy zakład, iż najdalej do połowy października bolszewicy zajmą Warszawę.

Kapituła generalna w Rzymie zebrana z początkiem maja 1920, t[o] j[est] 1 V, na prośbę ojców prowincji polskiej podpisana ogólnie, z wyjątkiem samego o. wikariusza prowincjonalnego Chryzostoma, Andrzeja²⁷, Jana Kantego²⁸ i Bronisława konwentualnych w Berdyczowie, za zabiegami o. Anselma²⁹, który celem wyjednania łaski zamianowania wikariatu prowincjonalnego na prowincję wyjechał już 26 III b.r. [k. 54] do Rzymu, ta łaska została mu przez ojców z małą bardzo bo 5 na 51 głosów opozycją użyczona, zwłaszcza przy owacji [s] wskrzeszenia do politycznego i samoistnego życia Polski, jako Rzeczpospolitej. Przyczyną nieentuzjazmowania się samą prowincją była u niektórych ta okoliczność, iż wikariat już istniał od 1911 r. Ojców starszych było mało, na przełożonych sił niedostatek, a przy prowincji powstanie nowych godności, które nieraz miasto być zachętą do pracy, są okazją zazdrości i kłopotu dla przełożonych, mniejszych od definitorów³⁰, zresztą za jakie 10-lecie lub 20-lecie ten zaszczyt mógłby sam, jako dojrzały owoc spaść, bez zbytejnego szamotania się, i też żądania przywilejów dla siebie, zwłaszcza że zakonnicy nasi winni żyć ile możliwości bez ubiegania się o urzędy, które w większej liczbie mało kiedy uświęcają zakonnika [...].

[k. 54v] Po odprawieniu mszy św. 30 V 1920 w święto Trójcy Świętej wyjechali ojcowie dorożką na kolej i wsiadłszy na kolej pojechali z Piotrowskim³¹ i jego gośćmi do Chełma, tu czekali cały dzień na wagon z Warszawy. Stąd jadąc przybyli do Berdyczowa w środę przed uroczystością Bożego Ciała.

Ze jednakowoż front polskich wojsk się załamał, a wódz Józef Piłsudski [s] kazał się cofać armii Rydza-Śmigłego³², którego watahy konnicy bolszewickiej

ołyckiej, od 1920 r. protonotariusz apostolski. Zob. M. Dębowska, *Kapituła kolegiacka w Olyce 1919–1940. Materiały*, Kraków 2017, s. 168.

²⁷ O. Andrzej od Jezusa, Franciszek Gdowski (1871–1948), karmelita bosy, profesja 1889, święcenia 1895. Przeor klasztoru w Czernej (1906–1909 i 1912–1918) i w Wadowicach (1921–1924), prowincjał Polskiej Prowincji Karmelitów Bosych (1924–1927). Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 130–132.

²⁸ O. Jan Kanty od św. Matki Naszej Teresy, Alojzy Osierda (1878–1948), karmelita bosy, profesja 1898 r., święcenia 1904 r. Historyk zakonu, kronikarz. Przeor klasztoru w Krakowie (1927–1930), przełożony klasztoru w Lublinie (1930–1933). Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 126–129.

²⁹ O. Anzelm od św. Andrzeja Corsini, Maciej Józef Gądek (1884–1969), karmelita bosy, profesja 1902, święcenia 1907. Przeor klasztoru w Wadowicach (1918–1920), prowincjał Polskiej Prowincji Karmelitów Bosych (1920–1924, 1948–1954 i 1957–1960). Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 178–184.

³⁰ Definitor — duchowny będący urzędowym doradcą przełożonego zakonu.

³¹ Na obecnym etapie badań nie udało się ustalić bliższych danych.

³² Edward Rydz-Śmigły (1886–1941), działacz niepodległościowy, generalny inspektor sił zbrojnych, marszałek Polski, naczelny wódz w 1939 r. Od 25 IV 1920 r. dowodził grupą operacyjną wchodzącą w skład 3. Armii, która wykonała główne uderzenie na Ukrainę, przełamała front i zdobyła Żytomierz i Berdyczów. 5 V 1920 r. objął dowództwo 3. Armii, której oddziały 7 V 1920 r. wkroczyły bez walki do Kijowa. Zob. P. Stawecki, *Rydz-Śmigły Edward* [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 33, s. 434–441.

bardzo licznej poczęły przerywać osobiwie pod Budiennym³³ [s] i okropnych morderstw nad żołnierzami polskimi i ofiarami się dopuszczają. Strach ogarnął wojska nasze, i Rydz-Śmigły zaczął się rejterować [s], bo raczej był ten Pan odpowiedniejszy do pokojowych manifestacji lub [k. 55] bojów domowych, jakoż był on organizatorem republiki żydowsko-socjalistycznej lubelskiej³⁴, sam zaś ten generał nie miał wykształcenia wojskowego, a w karności nie trzymał swego wojska, jako że byli to panowie o poglądach socjalistycznych i umiacy [s] zabiegać o awans, jako i sam wódz, któremu sprzyjała gwiazda socjalistyczna. Ale przecież na samych gwiazdach szczęścia nie zajeżdża się daleko, nie umieli sobie oni panowie pozyskać ludności cierpiącej, nie zorganizowali młodzi choćby skautowej celem donoszenia i ostrożności nie wiedzieli, że przemysłny pajak żydowsko-bolszewicki knuje na nich i jest w ust[awicznym] porozumieniu, w tej nadziei że wojska Państwa Polskiego czapkami zarzucone będą od powrotnej fali bolszewickiej. Alści ojcowie nasi nie wywieźli wobec takiej niepewności ani obrazu ani drogocennych rzeczy, tylko korony Matki Boskiej Berdyczowskiej o. Bronisław dał do schronienia o. Anatolowi³⁵, który jednak się sekularyzował. Kiedy zaś ks. proboszcz z okolic Berdyczowa dał znać, że konnica Budiennego [s] przerwała front polski, ojcowie Mikołaj³⁶ i Bertold, zostawiwszy klasztor na opatrność Boską i o. Bronisława, którego nie było, pod dozorem kościelnego, dopadłszy (jakiś wóz za trenem³⁷ polskim ostrzeliwanym od żydów [s] berdyczowskich złapali)^{38a} wóz trenu wojskowego i w drogę, i po wielu, wielu fatygach dostać się do Sławuty³⁹ księcia Sanguszki, a potem dostali się do Szepetówki⁴⁰, gdzie czekali

³³ Siemion Budionny (1883–1973), marszałek Związku Radzieckiego, w lutym 1919 r. utworzył konny oddział Armii Czerwonej, przemianowany w listopadzie 1919 r. na 1 Armię Konną, którą dowodził w latach 1919–1923. W 1920 r. jego armia nacierała w kierunku Lwowa, powstrzymana i odparta przez oddziały polskie pod Zamościem i Komarowem. Zob. B. Potyrała, H. Szczegółka, *Czerwoni Marszałkowie. Elita armii radzieckiej 1935–1991*, Zielona Góra 1997, s. 308; *Budionny Siemion M.* [w:] *Mała Encyklopedia Wojskowa*, t. 1, red. M. Odlewany, Warszawa 1967, s. 186.

³⁴ Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej („rząd lubelski”) — rada ministrów pod przewodnictwem Ignacego Daszyńskiego, utworzona 7 XI 1918 r. w Lublinie, głównie przez działaczy PPS, PPS-D oraz PSL „Wyzwolenie”. Siedzibą rządu był pałac Lubomirskich w Lublinie, wcześniej siedziba austro-węgierskiego Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego. Edward Rydz-Śmigły pełnił w tym rządzie funkcję ministra wojny. 11 XI 1918 r. rząd lubelski złożył dymisję na ręce Józefa Piłsudskiego.

³⁵ O. Anatol od św. Józefa, Władysław Jarzyna (1885–1920), karmelita bosy, profesja 1904, święcenia 1910. Podczas I wojny światowej kapelan wojskowy. Wystąpił z zakonu. Zob. P. F. Neumann, *Karmelici bosy w klasztorach polskich w okresie ich przynależności do austriackiej prowincji zakonu (1875–1911)* [w:] *Karmelici bosy w Polsce 1605–2005. Księga jubileuszowa*, red. C. Gil, Kraków 2005, s. 187.

³⁶ O. Mikołaj od Niepokalanego Poczęcia NMP, Karol Jüttner (1887–1939), karmelita bosy, profesja 1900, święcenia 1906. Podczas I wojny światowej kapelan wojskowy, w latach 1920–1924 przeor klasztoru w Krakowie. Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 84–85.

³⁷ Tren — tabor wojskowy.

³⁸ ^a Tekst nadpisany.

³⁹ Sławuta — miasto w obwodzie chmielnickim na Ukrainie, od 1720 r. siedziba rodu książąt Sanguszków. Ostatni właściciel Roman Damian Sanguszko zginął w majątku 1 XI 1917 zamordowany przez żołnierzy rosyjskich. Po traktacie ryskim (1921 r.) Sławuta znalazła się w granicach ZSRR.

⁴⁰ Szepetówka — miasto w obwodzie chmielnickim na Ukrainie.

na odparcie wroga, aliści że się naszym wojskom młodym jeszcze, zastraszo-
nym teraz jako przedtem junackim, o oporze myśleć nie składało, więc cofali
się i cofali razem z Piłsudzkim [s], który jak sam o sobie powiedział sam stracił
w sytuację wiare i w gwiazdę swoją, lubo przecież socjaliści ją rozdmuchiwali.

Otóż i ci ojcowie nie czuwali dalej na granicy, ale udali [się] do Równego⁴¹,
stąd do Kowla⁴² i dalej do Lublina, gdzie stanęli 26 VI 1920.

O ojcu Bronisławie zaś chodziły wiadomości, że go bolszewicy zamordowali
okrutnie, i żadnych wiadomości o nim nie można było zdobyć.

[k. 55v] Wojna bolszewicka przez biedną Polskę prowadzona dała przyczynę
do wielkiej biedy, do strejków [s], które pieniądź bolszewicki i niemiecki pod-
syczał i socjaliści, lubo oni swej gwieździe na wyprawę kijowską przytakiwali.
Żydzi mający złoto i gotówkę wykupywali artykuły pierwszej potrzeby, zacem
odbijali sobie na ubogich mieszkańcach, o aprowizację było niezmiernie trud-
no. Wojskowość tylko myślała o zabezpieczenie armii przed nędzą, bo bieda
doradczynią anarchii. Pragnęli ojcowie coś zakupić dla Berdyczowa, gdy się
sytuacja poprawi. Kupiono 100 m[etrów] sukna, 30 flaneli, w miesiąc później
płacono już podwójnie, t[o] j[est] 1 m[etr] sukna 450 marek, a flaneli 1 m[etr]
po 120 marek. Habity szyla p. Helena Zarębska⁴³ prowadząca ochronkę na
ul. Dolnej Panny Marii, ponaprawiała bieliznę kościelną, poszyła nowe kom-
że. Wobec naporu bolszewików i niebezpieczeństwa w Lublinie zwołał Ksiądz
Biskup duchowieństwo na naradę, a księży, około siedemdziesięciu, zrobili
rekolekcje, uchwalono modły błagalne po kościołach o zwycięstwo, uspokajać
lud [s], gdyż agitatorzy płatni, osobiłwie Żydzi, szerzyli popłoch. Wielka część
duchowieństwa była za tym, by wytrwać na posterunkach i nie uciekać, inni
zaś znając wroga okrutnego, radzili: gdy was prześladować będą, uciekajcież.
Przy końcu zebrania duchowieństwa składkę urządzono na flotę polską i ze-
brano 12 tys. marek polskich [...].

[k. 56] [...] 16 VII [1920] Odpust Matki Boskiej Szkaplerznej. Wschód był zagro-
żony, bolszewicy stali pod Kowlem i nad Bugiem. Na całą oktawę zapowiedzieli
ojcowie nabożeństwo popołudniowe na intencję Ojczyzny z wystawieniem Naj-
świętszego Sakramentu o godzinie siódmej, według zwyczaju już zaprowadzo-
nego z przenoszeniem Najświętszej Hostii od Wielkiego Ołtarza na ołtarz Matki
Boskiej. [...] w tym czasie dalej to nabożeństwo za Ojczyznę odprawialiśmy aż do
listopada i całkowitego rozpadzenia dziczy bolszewickiej, której jednak państwa
z Anglią, zakazały Polsce ścigać i całkowicie rozbić.

Dnia 26 VII [1920] przyjechał z Dąbrowicy⁴⁴ jeden gospodarz prosząc o jed-
nego księdza celem poświęcenia krzyża przydrożnego ku pamięci odzyskania
wolności Ojczyzny i zachęcił młódź mającą iść do wojska jako ochotnicy celem
obrony Ojczyzny i wiary [...].

⁴¹ Równe — stolica obwodu i rejonu rówieńskiego na Ukrainie. 3–9 lipca 1920 r. o miasto to
oddziały polskie walczyły z Armią konną Budionnego.

⁴² Kowel — miasto w obwodzie wołyńskim, siedziba administracyjna rejonu kowelskiego na
Ukrainie.

⁴³ Na obecnym etapie badań nie udało się ustalić bliższych danych.

⁴⁴ Dąbrowica — wieś pod Lublinem, w gminie Jastków.

Dnia 4 VIII [1920] przerwali bolszewicy front nad Bugiem, największe siły pchali oni jednak na Warszawę, gdzie mieli obietnicę od starszyny, że cztery tygodnie będą mogli bezkarnie rabować, hulać i mordować. Bolszewicy ruszyli na Lublin i przybliżyli się 7 VIII [1920] na 17 km od Lublina.

8 VIII [1920] Ewakuacja Lublina, chłopskie konie i furmanki rekwirowano celem wywozu banków, kas, więźniów z klasztoru naszego zaś wywieziono do Kielc.

Do więzienia sprowadzono podejrzane indywidua [k. 56v], osobiwie żydów [s] i żydówek [s], uprawiających szpiegostwo i siejących popłoch. Wobec tego Najprzewielebniejszy Ksiądz Biskup wydał odezwę uspokajającą ludność i zapowiedział na Matkę Boską Zielną 15 VIII procesję błagalną z Drzewem Krzyża Świętego, która się też nabożnie i licznie odbyła. Ojcowie nasi nie mieli ochoty opuszczać Lublina, tylko o. Bertold wystarał się u władz wojskowych na wyjazd i zabrawszy papiery wartościowe, zaś droższe rzeczy klasztorne dał do przechowania p. Bielińskiej⁴⁵, na ul. Sierociej, utrzymującej żłobek t[o] [jest] ochronkę dla niemowląt i podrzutek.

Ponieważ w razie przegranej miano się oprzeć na linii Sanu i Wisły, przeto szlachta i bogatsi chłopi z dobytkiem uchodziła [s] za Wisłę z końmi, krowami.

Po procesji Świętego Krzyża sytuacja się poprawiła, bolszewicy linii Wierprza nie przekraczali. Gen. Józef Haller⁴⁶ organizował armię ochotniczą, Francja posłała gen Weygang'a⁴⁷ [s]. Gen. Rozwadowski⁴⁸ tracącego nadzieję Piłsudskiego [s] upomniał, że wszystko pójdzie dobrze, a najazd będzie odparty. W Warszawie obnoszono relikwie bł. Boboli⁴⁹. Dzień 15 VIII przyniósł pierwszą

⁴⁵ Na obecnym etapie badań nie udało się ustalić bliższych danych.

⁴⁶ Józef Haller (1873–1960), generał broni Wojska Polskiego, działacz polityczny i społeczny. Komendant Legionów (16 III — 2 IV 1915, 4–13 XI 1916), dowódca II Brygady (1917). W 1918 r. dowódca 5 Dywizji Strzelców Polskich w Rosji, następnie II Korpusu Polskiego na Ukrainie. 4 X 1918 objął dowództwo nad formującą się armią polską we Francji. Uczestniczył w wojnie polsko-ukraińskiej (maj-czerwiec 1919), następnie przeniesiony na granicę niemiecką i mianowany dowódcą frontu południowo-zachodniego. Przewodniczący Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa w 1920, dowódca frontu północnego w czasie wojny polsko-bolszewickiej, Generalny Inspektor Armii Ochotniczej w 1920. Zob. J. Haller, *Pamiętniki. Z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964; M. Orłowski, *Generał Józef Haller 1873–1960*, Kraków 2007.

⁴⁷ Maxime Weygand (1867–1965), francuski generał, polityk, członek Francuskiej Akademii Nauk. Członek Komisji MSZ Francji do ustalenia granic państwa polskiego. W 1920 r. członek Misji Międzysojuszniczej w Polsce, w latach 1920–1922 szef Misji Wojskowej w Polsce. Zob. A. Clayton, *General Maxime Weygand 1867–1965. Fortune and misfortune*, Bloomington 2015; Z. Musialik, *General Weygand and the Battle of the Vistula 1920*, London 1987.

⁴⁸ Tadeusz Rozwadowski (Jordan-Rozwadowski) (1866–1928), generał dywizji armii Austro-Węgier, generał broni Wojska Polskiego. 28 X 1918 r. mianowany szefem sztabu Wojsk Polskich podległych Radzie Regencyjnej. 17 XI 1918 r. mianowany Naczelnym Dowódcą Wojsk Polskich w Galicji Wschodniej (Armii „Wschód”), objął dowództwo oblężonego Lwowa i utrzymał miasto. Zob. P. Stawicki, *Rozwadowski (Jordan-Rozwadowski) Tadeusz [w:]* PSB, t. 32, s. 418–422.

⁴⁹ Św. Andrzej Bobola (1591–1657), jezuita, misjonarz, kaznodzieja, męczennik (zamordowany przez Kozaków w czasie powstania B. Chmielnickiego), święty Kościoła katolickiego, zwany apostołem Polesia, patron Polski. Zob. K. Drzymala, *Święty Andrzej Bobola*, Kraków 1986; T. Zychiewicz, *Święty Andrzej Bobola*, Kraków 1987.

kłeskę bezbożnej bolszewii. W wigilię dnia 14 VIII pod Ossowem⁵⁰ w okolicy Radzymina⁵¹, który parokrotnie nasi bolszewii odbierali, kapelan armii ochotniczej pułku 236 ks. Ignacy Skorupka⁵² z krzyżem w rękę, na czele atakującej młodzieży ochotniczej, mimo gradu kul i porażenia od nich, szedł naprzód, aż przebity bagnietem upadł, a oddział jego odparł napierającego wroga. Który też zmarł w Szpitalu Ujazdowskim w Warszawie. Żydzi lubo ich żołnierze masowo uciekali, by zdradzić i zgubić Polskę. Dnia 15 VIII okrążywszy Radzymin podstępnie dwie dywizje bolszewickie drogami polnymi chciały wdrzeć się do Warszawy, na tych miejscach nie spodziewano się napadu, tylko patrole zaczęły strzelaninę i był tu tylko porucznik Pogonowski⁵³ mający pod strażą Nieporęt⁵⁴ i jeden batalion chroniący bezbronną Pragę. [k. 57] Wielki ten żołnierz zorientowawszy się, co za siła idzie, śle sztafetę do gen. Żeligowskiego⁵⁵, mającego jedną dywizję w Warszawie i zaklina, by natychmiast wysłał wojska swe, gdyż nieprzyjaciel już pod murami, on zaś niedługo stawii opór tej strasznej nawaie, i bił się Pogonowski jak Leonidas pod Termopilami. Zebrał stare autobusy w Jabłonie⁵⁶ i wysyłkę gotuje z szybkością 40 km na godzinę i przerzuca dywizję nad Nieporęt. W tej dywizji czyn ks. Skorupki ducha nowego wlał w wojsko, ale osobiwie cud Matki Boskiej.

Przez Radzymin i Bug uciekali bolszewicy, przeciwko nim rzucił wojska frontu centralnego spod Dębłina, które zadały im niebywałą kłeskę. Tak pobił ich i gen. Haller.

⁵⁰ Ossów — wieś w województwie mazowieckim, powiat wołomiński, gmina Wołomin. W dniach 14–15 VIII 1920 r. pod Ossowem rozegrała się jedna z bitew znanych jako Bitwa Warszawska, zakończona zwycięstwem wojsk polskich nad bolszewikami. W bitwie tej zginął ks. Ignacy Skorupka.

⁵¹ Radzymin — miasto w województwie mazowieckim, powiat wołomiński, położone około 17 km od granic Warszawy.

⁵² Ignacy Jan Skorupka (1893–1920), duchowny rzymskokatolicki, kapelan Wojska Polskiego, prefekt szkolny. Jego postać i śmierć jest symbolem Bitwy Warszawskiej. W lipcu 1920 r. zwrócił się do władz kościelnych o zgodę na objęcie funkcji kapelana wojskowego. Dzięki interwencji biskupa połowego Wojska Polskiego Stanisława Galla został kapelanem garnizonu praskiego, na własną prośbę został mianowany kapelanem lotnym 1. batalionu 236. p.p. Armii Ochotniczej, złożonego głównie z młodzieży gimnazjalnej i akademickiej. 13 sierpnia wyruszył z batalionem na front, docierając do wsi Ossów leżącej na linii frontu. 14 VIII 1920 r. zginął w walkach z bolszewikami koło Ossowa. Zob. S. Konarski, *Skorupka Ignacy Jan* [w:] PSB, t. 38, s. 275–277.

⁵³ Stefan Pogonowski (1895–1920), porucznik piechoty Wojska Polskiego. Od 5 I 1918 r. w I Korpusie Polskim, od września 1918 r. w Wojsku Polskim, od lipca 1919 r. dowódca 3 kompanii w 29 pułku strzelców kaniowskich, od grudnia 1919 r. dowódca batalionu na froncie litewsko-białoruskim. Poległ 15 VIII 1920 r. w Wólce Radzywińskiej. Zob. J. Pogonowski, *Bohater Radzymina*, Warszawa 1934.

⁵⁴ Nieporęt — wieś (dawniej miasto) w województwie mazowieckim, powiat legionowski, gmina Nieporęt. 12 VIII 1920 r. bolszewicy dotarli pod Nieporęt, gdzie stoczyli walkę z oddziałami polskimi. W walkach zginął por. Stefan Pogonowski i kilku jego żołnierzy (por. przyp. 42).

⁵⁵ Lucjan Żeligowski (1865–1947), pułkownik armii rosyjskiej, generał broni Wojska Polskiego. W 1917 r. jeden z organizatorów wojska polskiego w Rosji, dowódca brygady w I Korpusie Polskim. W 1920 r. zajął Wilno i jego okolice, proklamując powstanie tzw. Litwy Środkowej, przyłączonej następnie do Polski. Zob. P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 373–374.

⁵⁶ Jabłonna — wieś w województwie mazowieckim, powiat legionowski, gmina Jabłonna.

Najpierwszym zaś był gen. Osiński⁵⁷, który na czele 7 Dywizji Wielkopolskiej wstrzymał szalony pęd tej powodzi pod Radzyminem i Makowem⁵⁸, bitwa warszawska trwała jeszcze tygodnie rozwijając się na ogromnej polaci kraju. W dziejach świata nie było takiego zwycięstwa i triumfu i przebudzenia się ducha narodowego w Polakach, i otworzyły się oczy na niebezpieczeństwo żydowskie.

Dyplomacja zakazała przekraczać linie wytyczone pościgowi za bolszewikami, zwycięstwo to dało podstawę do zawarcia pokoju w Rydze⁵⁹.

O. Antoni⁶⁰ wyjechawszy do Czernej musiał tam pozostać parę tygodni, bo pociągi używało wojsko. Nie wiedział też czy Lublina nie zajęli Moskale, bo w czasie wojny wieściom nie można wierzyć. Ks. Mieloch TJ⁶¹ jednak powiadomił, że nie był w ich rękach i że pociągami wojskowymi można doń dojechać, zatem dnia 25 VIII wyjechał do Demblina [s], a dnia 26 VIII stanął w klasztorze. Zniesiono powoli od żłobka rzeczy do klasztoru i urzędy powracały.

8 IX [1920] wrócił w Kielc wzięcie wojskowe do klasztoru. Tymczasem służył on więziom sądu polowego.

Z nakazu Kurii Biskupiej odprawiło się nabożeństwo dziękczynne ze składką [k. 57v] na żołnierzy polskich [...].

⁵⁷ Aleksander Osiński (1870–1956), generał armii rosyjskiej, generał dywizji Wojska Polskiego. W 1917 r. brał udział w tworzeniu wojska polskiego w Rosji, w 1918 r. naczelny dowódca II i III Korpusu Wojsk Polskich na Ukrainie, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Zob. P. Stawecki, *Słownik biograficzny*, s. 237–238.

⁵⁸ Maków — wieś w województwie mazowieckim, powiat radomski, gmina Skaryszew.

⁵⁹ Traktat (pokój) ryski, traktat pokojowy zawarty przez Polskę z Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Rad i Ukrainą Socjalistyczną Republiką Rad. Obowiązywał od 30 IV 1921 r. Zakończył wojnę polsko-bolszewicką (1919–1920), ustalał przebieg granic oraz regulował inne kwestie sporne. Poprzedzony był *Umową o preliminarjnym pokoju i rozejmie między Rzeczpospolitą Polską a Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Rad i Ukrainą Socjalistyczną Republiką Rad*, podpisana w Rydze 12 X 1920 r. Ratyfikacja preliminarjów pokojowych i rozejmu przez Sejm RP nastąpiła 22 X 1920 r. Zawieszenie broni weszło w życie 18 X 1920 r. Zob. W. Materski, *Na widcie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918–1943*, Warszawa 2005; *Traktat ryski 1921 roku po 75 latach*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1998.

⁶⁰ O. Antoni od Dzieciątka Jezus, Andrzej Foszczyński (1884–1950), karmelita bosy, profesja 1904, święcenia 1910. W latach 1927–1930 prowincjał prowincji polskiej, zasłużył się wówczas odzyskaniem klasztorów karmelitów bosych w Wilnie, Miadziole i Wiśniowcu. Zob. K. Furmanik, *Księga zmarłych*, s. 132–134.

⁶¹ W 1920 r. do Towarzystwa Jezusowego należało trzech księży o tym nazwisku: Ignacy Marcin Mieloch (1868–1937), wstąpił do zakonu w 1885 r., święcenia przyjął w 1899 r.; Józef Mieloch (1872–1929), wstąpił do zakonu w 1890 r., święcenia przyjął w 1901 r.; Stanisław Mieloch (1863–1927), wstąpił do zakonu w 1879 r., święcenia przyjął w 1895 r. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, red. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 421.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Haller Józef, *Pamiętniki. Z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964.
 Petlura Symon, *Naczelny Ataman. Wybór pism*, red. M. Popowycz, Wrocław 2012.

Opracowania

- Biskup lubelski Marian Leon Fulman. Pedagog trudnych lat*, red. Edward Walewander, Lublin 2010.
 Bruski Jan Jacek, *Petlurowcy*, Kraków 2004.
Budionny Siemion M. [w:] *Mała Encyklopedia Wojskowa*, t. 1, red. M. Odlewany, Warszawa 1967, s. 186.
 Clayton Anthony, *General Maxime Weygand 1867–1965. Fortune and misfortune*, Bloomington 2015.
Cztery wieki karmelitów bosych w Polsce 1605–2005, red. Andrzej Ruszała, Kraków 2005.
 Dębowska Maria, *Kapituła kolegiacka w Olyce 1919–1940. Materiały*, Kraków 2017.
 Drzymała Kazimierz, *Święty Andrzej Boboła*, Kraków 1986.
Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995, red. Ludwik Grzebień, Kraków 1996.
 Furmanik Kajetan, *Księga zmarłych ojców i braci karmelitów bosych Prowincji Polskiej i Prowincji Krakowskiej pw. Ducha Świętego 1881–1998*, Kraków 1998.
 Gil Czesław, *Historia Karmelu Terecjańskiego*, Kraków 2012.
 Gil Czesław, *Historia Zakonu Karmelitów Bosych*, Kraków 1997.
 Gil Czesław, *Karmelici bosy* [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 7, Lublin 2000, kol. 814–819.
 Grey Marina, *Mon père le général Denikine*, Paris 1985.
 Ichnatowicz Ireneusz, *Projekt instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 7. 1962, s. 99–124.
 Jędrzejewicz Waclaw, *Józef Piłsudski 1867–1935. Życiorys*, Warszawa 2002.
Karmelici bosy w Polsce 1605–2005. Księga jubileuszowa, red. Czesław Gil, Kraków 2005.
 Konarski Stanisław, *Skorupka Ignacy Jan* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 38, Warszawa-Kraków 1997–1998 s. 275–277.
 Materski Wojciech, *Na widocie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918–1943*, Warszawa 2005.
 Michałowski Stanisław, *Władysław Kunicki (1872–1941). Życie — działalność — poglądy*, Lublin 1990.
 Musialik Zdzisław, *General Weygand and the Battle of the Vistula 1920*, London 1987.
 Neuman Piotr Franciszek, *Materiały do słownika karmelitów bosych na historycznych ziemiach Rzeczypospolitej*, z. 1, Poznań 2005.
 Neumann Piotr Franciszek, *Karmelici bosy w klasztorach polskich w okresie ich przynależności do austriackiej prowincji zakonu (1875–1911)* [w:] *Karmelici bosy w Polsce 1605–2005. Księga jubileuszowa*, red. Czesław Gil, Kraków 2005, s. 159–291.
Niepodległa na kartach zakonnych kronik, red. J. Marecki, M. Rdzak [w druku].
 Orłowski Marek, *General Józef Haller 1873–1960*, Kraków 2007.
 Pogonowski Jerzy, *Bohater Radzymina (kapitan Stefan Pogonowski)*, Warszawa 1934.

- Potyrała Bolesław, Szczegóło Hieronim, *Czerwoni Marszałkowie. Elita armii radzieckiej 1935–1991*, Zielona Góra 1997.
- Stawecki Piotr, *Rozwadowski (Jordan-Rozwadowski) Tadeusz* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 32, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989–1991, s. 418–422.
- Stawecki Piotr, *Rydz-Śmigły Edward* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 33, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991–1992, s. 434–441.
- Stawecki Piotr, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994.
- Suleja Włodzimierz, *Józef Piłsudski*, Wrocław 2004.
- Traktat ryski 1921 roku po 75 latach*, red. Mieczysław Wojciechowski, Toruń 1998.
- Wanat Benignus Józef, *Katalog Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych pw. Ducha Świętego w Czernej*, t. 1, Kraków 1998.
- Wanat Benignus Józef, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975*, Kraków 1979.
- Żychiewicz Tadeusz, *Święty Andrzej Bobola*, Kraków 1987.

Magdalena Marosz, 1920 in the chronicles of the Monasteries of the Discalced Carmelites in Lublin and Berdyczów

Summary

The chroniclers from various Discalced Carmelites' monasteries not only described the events that transpired, but also willingly shared their opinions about those events. Sometimes these reports are extraordinarily extensive, testifying to a great deal of knowledge and good understanding of current politics; sometimes short and casual. However, they are always written from the point of view of a clergyman, showing the friar's view on the matters of both great politics and small, everyday events directly concerning the particular monastery, the local community, and the immediate vicinity. Many of the Discalced Carmelites were formerly chaplains, serving first in the armies of the partitioning powers (Russian, German, Austro-Hungarian), and then in the Polish Army. Many monastery buildings were used as hospitals, barracks, prisons for prisoners of war. The Discalced Carmelites also had frequent and lively contact with both the state and military authorities, as well as with the civilian population. They were also affected by all those issues and problems that were everyday life at the time: the joy of regaining Independence, the uncertainty of state borders, nationality conflicts, misunderstandings with neighbouring countries, political issues, wars with Ukrainians and Bolsheviks. But also the problems with victualling, high prices, the inconvenience of stationing the army in the monasteries. All these events, their descriptions and comments to them can be found in the friars' records.

Słowa kluczowe: Berdyczów, Lublin, karmelici bosy, wojna polsko-bolszewicka

Keywords: Berdyczów, Lublin, Discalced Carmelites, Polish-Bolshevik war

